

lui liber“ n-au băgat de seamă a fost următorul lucru: capitalul trăiește din exploatarea muncii omenești, și nu din inovația tehnologică luată *per se*. Inversarea tendințelor de scurtare a săptămânii de lucru, după ce luase cam un secol ca aceasta să scadă de la 60 sau 70 de ore în 1860 la 40 de ore în 1960, reflectă faptul că nu tehnologie e capitalul, ci mai curînd un „proces de valorizare“ în care munca vie rămîne unica sursă de profit.

Traducere de Alexandru Polgár

Cea mai mare „surpriză din octombrie“: o prăbușire în capitalismul mondial (2008)

Loren Goldner

Vor exista perioade de treizeci de ani care vor trece ca o singură zi, dar vor exista și zile care vor conta cît treizeci de ani. (Veche maximă marxistă)

(Notă: Pentru a evita reinventarea roții, sub presiunea epocalelor evenimente recente, am reutilizat în acest text fragmente din eseuri scrise de mine cu cîtiva ani în urmă. Aceste fragmente constituie cam 15–20% din articolul de față. Rog cititorul să-mi ierte orice neplăcere pe care i-aș cauza-o în felul acesta.)

Datorită fascinației exercitate de evenimentele din ultimele paisprezece luni de „criză a creditelor“, mulți (printre care și eu) am avut uneori tendința de a neglija sursele „mai profunde“ ale acestei crize a producției și reproduției. Analiza crizelor de credite a devenit deja aproape o banalitate în mass-media oficiale. Ca marxiști știm însă că rareori există, dacă ar fi să fie, o criză de credite „pură“, una fără o dimensiune mai profundă în procesul reproduției materiale.¹

Reamintim aici fazele hegeliene ale introducerii unei noi idei: 1) tăcere generală și indiferență; 2) mare ostilitate și denunțare; 3) „asta e ceea ce am crezut și noi tot timpul“.

E uluitor să vezi cum mass-media au trecut într-un singur an de la 1) la 3), fără a se opri aproape deloc în dreptul punctului 2), deși în ultimii ani treizeci de ani acesta a fost una dintre delectările secundare atunci cînd se discuta cu „sceptici“. Dintr-o dată cuvîntul „capitalism“ a reapărut în dezbaterile populare după decenii de eufemisme cum ar fi „economii de piață liberă“. În aceeași ordine de idei, sprijinul acordat de Barack Obama injecțiilor masive de capital guvernamental pe Wall Street este atacat drept „socialism“, cînd, de fapt, nu e vorba de nimic altceva decît de vechiul refren capitalist: „privatizarea profitului, socializarea costurilor“.

Dificultățile „corporațiilor nonfinanciare“ în primirea de împrumuturi, în condițiile în care creditele se împruținează și ajung pînă la urmă să sece, se bucură de atenția sporită ale mass-media. Ne întrebăm ce înseamnă asta în mod precis, mai ales cînd corporații „nonfinanciare“, cum ar fi General Motors, Ford și General Electric, au profituri tot mai mari din afaceri financiare.

Dată fiind importanța tot mai mare a finanțelor și a pietelor financiare începînd cu anii 1970, precum și falsificarea profund ideologică a statisticilor capitaliste oficiale la toate nivelurile, e dificil de obținut o informație certă despre economia „reală“, de vreme ce (așa cum arată cotitura finan-

ciară a foștilor piloni ai economiei americane menționați anterior) o dimensiune fictivă e prezentă cam peste tot.

Cu toate astea, aș dori să-mi formulez și eu interpretarea despre evenimente, pentru a isca, poate, câteva dezbateri.

Un capitalism într-o fază de declin avansată

Să schițăm mai întâi situația generală a creditelor și a finanțelor, ca să știm îndeplinită această sarcină. (Marea parte a cifrelor care vor urma sînt din 2005; îmi închipui că multe dintre ele sînt modificate zilnic de actuala prăbușire deflaționară.)

Datoriile din cadrul economiei americane se ridică la 33 de trilioane de dolari (la nivel federal, statal, local, corporatist și personal), de trei ori PIB. (Nimeni nu știe cît anume din aceste datorii se păstrează în fonduri speculative și în instrumente financiare derivate internaționale.) Statul (incluzînd nivelurile federal, statal și local) consumă 40% din PIB. În 2008, datoria netă a Statelor Unite în străinătate a fost de aproximativ 5 trilioane de dolari (13 trilioane de dolari deținuți de străini minus 8 trilioane păstrați în active americane din străinătate). Pînă foarte recent, această sumă a crescut în fiecare an cu 700–800 de miliarde de dolari (înainte ca declinul dolarului și al consumului american, respectiv fluxurile de capital cu care se cumpărau de zor activele ieftinite din America, să fi scăzut deficitul comercial american și să fi îmbunătățit balanța de plăți). Străinii dețin un procent tot mai ridicat din datoriile guvernamentale americane; cele patru bănci centrale majore din Asia (Japonia, China, Coreea de Sud, Taiwan) dețin, singure, 4 trilioane de dolari din aceste datorii (2008). (Recenta injecție de capital în Fannie Mae și Freddie Mac – deși pare deja foarte îndepărtată – a fost decisă ținînd cont, în primul rînd, de partea deținută de China din datoriile celor două companii, care constă în acțiuni a căror valoare se ridică la 500 de miliarde de dolari.) Operațiunile reflatonare ale Băncii Federale de Rezerve au fost făcute posibile de datoriile guvernului federal. Dacă ideea lui Doug Noland despre „capitalismul arbitrajului financiar”² e corectă, atunci principalele conceptualizări mai vechi ale rolului sistemului bancar (depozite și împrumuturi bazate pe depozite) și capacitatea (aparentă) a Sistemului Federal de Rezerve de a lărgi sau de a îngusta disponibilitatea creditelor prin acest sistem bancar sînt depășite; cantități tot mai mari de credit „virtual” sînt create prin „titrizări” [*securitized finance*] ce nu apar în bilanșurile contabile ale băncilor. Trebuie studiate, de asemenea, entitățile cu conexiuni guvernamentale (Freddie Mac, Fannie Mae) care au susținut reflatia ipotecilor din ultimii patru ani, ducînd la o bulă incredibilă a sectorului imobiliar aflat în prag de prăbușire. Tot acest edificiu depinde de 1) o inflație scăzută în Statele Unite, întrucît o inflație mai ridicată i-ar speria pe creditorii străini; 2) o anumită disponibilitate a consumatorilor americani de a intra și mai mult în datorii (constituind 14% din venituri, în comparație cu 11% acum cîțiva ani); 3) dorința și capacitatea străinilor de a re-împrumuta Statelor Unite deficitele din balanța de plăți înregistrate de acestea.

Să sărim acum la un cu totul alt nivel: cantitatea de muncă neproductivă și de consum neproductiv din Statele Unite și din alte economii „avansate” (dar avansate doar în ce privește starea lor de declin, bineînțeles). Marx definește datoriile de stat ca fiind fictive și munca executată pentru un venit [*revenue*] (spre deosebire de capital) ca neproductivă.³

Mulți marxști ar fi de acord că toate cheltuieli militare pentru veniturile de stat [*revenue of the state*] sînt muncă neproductivă, chiar dacă ele aduc un profit capitalistului individual. Această paradigmă poate fi extinsă, cred, și mai mult, în așa fel încît ea să cuprindă și alte bunuri și servicii necesare veniturilor de stat și/sau capitalului fictiv al datoriiilor pe care le are statul. Pentru a fi consumată în mod productiv, plusvaloarea, care este, în mod concret, fie un mijloc de producție (departamentul I), fie un mijloc de consum (departamentul II), trebuie să se întoarcă la C [capital constant] sau V [capital variabil] pentru o reproducție lărgită viitoare; din perspectiva acestui criteriu va apărea că, în economia americană, consumul neproductiv trebuie să este enorm.

Voi încerca să evit dezbaterile teologice despre natura precisă a muncii neproductive și voi trimite direct la instrumentul dezvoltat de Marx pentru a surprinde cantitatea fantastică de consum neproductiv din capitalismul modern:

„Acumularea cere transformarea în capital a unui segment din produsul creat ca surplus. Dar nu putem transforma în capital decît articole care pot fi folosite în procesul muncii (i.e. mijloace de producție) și altele care sînt necesare pentru întreținerea muncitorului (i.e. mijloace de subsistență)... Într-un cuvînt, plusvaloarea poate fi transformată în capital doar pentru că surplusul din producție, a căru valoare este plusvaloarea, conține deja componentele materiale ale unei noi cantități de capital” (din *Capitalul*, vol. I, pp. 726–727, ediția Penguin).

Cu alte cuvinte, bombardierele teleghidate, tancurile, echipamentele de asalt ale poliției, iahturile, automobilele Rolls Royce, restaurantele pentru gurmanzi și poșetele Louis Vuitton pot produce profit pentru un capitalist individual, dar – spre deosebire de mijloacele de producție care produc bunuri general-folositoare (ceea ce Marx a numit „dep. I”), de mijloacele de consum (e.g. utilaje de fabricat frigidere) sau de producția unor asemenea bunuri folositoare („dep. II”, ca să simplificăm lucrurile: pîine) – ele *încetează să fie capital* prin faptul că ies în afara circuitului capitalului în reproducția lărgită; ele nu pot fi consumate productiv nici ca mijloace de producție ulterioare, nici ca mijloace de consum pentru reproducția forței de muncă. Asemenea mărfuri reprezintă consumul neproductiv al clasei capitaliste și al „servitorilor” ei – funcționari de stat sau ai corporațiilor etc. –, în cadrul giganticelelor armate de muncitori neproductivi (oricum am dori să le definim) din cadrul actualei „economii a serviciilor” (trîmbițate ideologic).

Trebuie să fim atenți la a face deosebirea dintre o analiză marxiană a capitalului fictiv și miriadele de teorii ale monetariștilor, hayekienilor, teoreticienilor conspirației (de tip „bancherii conduc lumea”) sau ale sofisticatului keynesian de stînga Hyman Minsky – toți aceștia văd finanțele în mod izolat. De aceea, deosebirea menționată mai sus trebuie operată prin conectarea fermă a originilor capitalului fictiv de sfera producției. Putem numi aceste origini „tehnodeprecieri” sau sporul capitalului fix supraevaluat „f”, care se dezvoltă cu timpul datorită heteronomiei raporturilor sociale capitaliste. Pentru capitaliști, capitalul înseamnă în primul rînd „capitalizare”⁴ a unui flux de numerar anticipat. Ieftinirea cauzată de progresele productivității subminează în permanentă capitalizarea⁵, dar o face într-un fel care se manifestă pe deplin doar în cadrul unei crize deflaționare cum este cea din prezent. De-a lungul unui ciclu capitalist, opera-

ționile băncilor centrale merg în direcția amânării unei explozii a bulei fictive, dar trebuie să se dea în cele din urmă bătăuțe în fața scăderii continue a prețurilor.⁶

O asemenea viziune demonstrează (dacă mai era nevoie) că halterofilia marxistă din anii 1970–1980, care a ridicat chestiunea „valorii-preț” și pe cea a „transformării”, prezintă toate trăsăturile unui discurs universitar îmbătoșat. Căci, pe perioade lungi, prețul de piață al unui capital individual nu corespunde în mod nemijlocit costurilor sociale ale reproducției sale, ci mai curînd capitalizării în ambientul stabilit de rata general-disponibilă a profitului. Certificatele capitaliste – titluri de avere constînd în profit, dobîndă și rentă funciară – pot circula multă vreme fără a avea vreo legătură nemijlocită cu „valoarea”, cel puțin cît sînt susținute de cantități suficiente de plusvaloare. Această plusvaloare poate veni nu doar din exploatarea directă a muncitorilor în cadrul producției, ci și din intrări „independente”, implicînd fie acumulare primitivă (absorbția forței de muncă reproduse prin alte moduri de producție), fie prădare pur și simplu, i.e. nonreproducție, a naturii, a forței de muncă existente și a activelor fixe. Acestea sînt chestiuni empirice care nu pot fi rezolvate prin recurs la algebra matriceală.⁷

Prin urmare, „criza de credite” de după iulie 2007 este, de fapt, înrădăcinată într-un lung proces, dezvoltat în cadrul ciclului capitalist al producției și reproducției din deceniile recente. Despre asta vom discuta în continuare.

Capitalul descrie o mișcare de regresie în spirală pentru a-și rezolva criza

Mai întîi nițică istorie pentru a înțelege dimensiunile regresului social și economic din ultimele trei sau patru decenii.

Criza poate fi înregistrată încă de la sfîrșitul boomului provocat de reconstrucția ce-a urmat celui de al Doilea Război Mondial. Ea a fost semnalată de recesiuni mai blînde între 1965 și 1966 în Statele Unite, Japonia și Germania, iar înainte de asta de „criza dolarului”, care a început în 1958. Proporțiile sale de atunci par, desigur, derizorii în comparație cu cele de azi.

În martie 1968, sistemul Bretton Woods aproape că s-a dezmembrat, iar schimburile mondiale au încetat pentru mai multe zile ca să se prevină o situație de panică.⁸

O adevărată criză de lichidități a corporațiilor a izbucnit în Statele Unite în perioada 1969–1970, subliniată de falimentul Penn Central Railroad (care oferă și o foarte bună ilustrare a valorizării capitaliste prin „capitalizare” și a valorilor reale ale activelor existente).⁹ În 1970, datoriile corporațiilor au atins un nivel (pe atunci) record pentru toată perioada de după cel de al Doilea Război Mondial, iar investițiile în producția „reală” au fost încetinite deja, o dată cu recesiunea profundă din 1957–1958 sau au fost sprijinite doar de producția militară pentru războiul din Vietnam.¹⁰

În acea clipă, în ajunul recesiunii din 1969–1970, în centrul îngrijorărilor se aflau lichiditățile corporațiilor.

Voi căuta să demonstrez că, după aceste semne de la sfîrșitul anilor 1960 cum că perioada anterioară de expansiune era pe cale de-a se sîrși, capitalismul mondial rula, practic, cu „rezervorul gol”, cu credite tot mai mari alimentînd o piramidă de proporții incredibile și fără precedent, care a

fost, totodată, și „motorul” principal al „creșterii”, finanțat prin regrese sociale tot mai adînci și de toate felurile – o situație pe care o putem numi reproducție socială *contractată* sau nonreproducție la scară mondială.

E de asemenea interesant să observăm că, într-un studiu O.N.U. de acum cîțiva ani, 1968 a fost tocmai punctul de cotitură în distribuția veniturilor în lumea „capitalistă avansată” a perioadei postbelice; între 1945 și 1968, cincimea cea mai bogată și cincimea cea mai săracă a populației Statelor Unite s-au apropiat una de cealaltă; după 1968, ele au început să se distanțeze, iar astăzi sînt mai departe una de cealaltă decît în 1929. Fără a fi aît de radicale, tendințe asemănătoare pot fi constatate în majoritatea economiilor capitaliste avansate.

Un alt indice fundamental al sfîrșitului unei epoci e concentrat în simplul „fapt” al dispariției familiilor muncitorești care se puteau întreține dintr-un singur salariu. Această dispariție a început în anii 1960 și, de atunci, a luat un avînt din ce în ce mai mare. Ajungem astfel, dintr-o singură mișcare, în chiar miezul crizei înțelese drept criză a reproducției sociale. În jurul anului 1960, patruzeci de ore pe săptămîină asigurau reproducția a milioane de familii de patru persoane; astăzi, același lucru cere optzeci de ore sau chiar mai mult (uneori semnificativ mai mult).

Sistemul Bretton Woods (etalonul „aure-dolar”)¹¹ s-a prăbușit în 1971–1973 și a fost înlocuit de „etalonul-dolar” pur și simplu, prin care datoriile de stat ale S.U.A. au devenit în mod deschis ancora sistemului financiar mondial și au rămas așa ceva pînă în zilele noastre.

Aceasta a fost, la nivelul a ceea ce Marx a numit „ban mondial”¹², expresia pe care a luat-o criza valorii ce lucrează în profunzimile sistemului de producție și reproducție (voi reveni asupra acestuia din urmă). Reflația majoră din 1972–1973 a produs o accelerare inflaționară și a fost urmată de recesiunea mondială din 1974–1975, cea mai profundă (pînă la acel moment) dintre toate care au avut loc după cel de al Doilea Război Mondial. Reflația, care reprezenta o cale de ieșire din recesiunea de la mijlocul anilor 1970, a dus la explozia inflaționară din 1978–1980, urmată de „austeritatea Volcker” și triumful „neoliberalismului” de tip Thatcher–Reagan. Reflația din 1975–1979 a fost ultima reflație keynesiană cu acest nume și s-a născut din desfășurările anilor 1970, cum ar fi: o inflație necontrolată, Propunerea 13 din California¹³, injecția americană de capital în Chrysler, reducerile bugetare ale lui Carter și „iarna nemulțumirii” din Marea Britanie, care a precedat triumful lui Thatcher și Reagan¹⁴. După 1979–1980, capitalismul a apelat la ceea s-ar putea numi „keynesianism militar”, cu o acumulare în industria militară și reduceri de impozite de care beneficiau cei bogați.

Cînd vorbim despre mijlocul anilor 1970, n-ar trebui să ne scape manifestă pierdere de teren a hegemoniei americane într-o suită de crize mondiale: revoltele muncitorești din Spania și Portugalia, înfrîngerea militară a Indochinei, ivirea regimurilor „pro-sovietice” în Cornul Africii, insurecția din Africa de Sud, ivirea unor noi regimuri „pro-sovietice”, de data asta în fostele colonii portugheze din Africa (Angola, Mozambic,

Guineea-Bissau) și mișcarea aparent spre stînga din Europa, materializată în fenomenul „eurocomunismului” (Franța-Italia-Spania). Explozii ulterioare au produs revoluțiile de la sfîrșitul anilor 1970 din Nicaragua și Iran.

Contraofensiva „consensului de la Washington” a părut să anuleze această pierdere de teren a hegemoniei americane. Pentru a ne face o idee despre costurile sociale ale acestui consens, e necesară o trecere în revistă a „bilanțului” său. Social-democrația și stalinismul și-au avut, desigur, partea în operațiunile din Spania și Portugalia, aducînd revoltele muncitorești în tipare democrat-burgeze, dar în majoritatea cazurilor reacția a fost îndelungată și sîngeroasă; între 1973 și 1976, dictaturi militare au fost stabilite în Conul Sudic (în Chile, Uruguay și Argentina, adăugîndu-se astfel dictaturii din Brazilia, care datează din 1964); provocarea ceva mai vagă lansată de „Grupul celor 77”, format din țări în curs de dezvoltare afiliate O.N.U., care cereau hrană, combustibil și reduceri ale datorilor prin „Noua Ordine Economică Internațională”, a fost dezamorsată; diversele „mișcări de eliberare națională” din Africa și Indochina s-au prăbușit în umilintă și stagnare sau au creat degrabă un „socialism de piață” (cum s-a întîmplat în Vietnam); molla au triumfat în Iran, au măturat stînga și au trimis milioane de soldați în războiul dintre Iran și Irak (1981–1989); un război de cincisprezece ani dintre sunniți, șiiți, diverse creștinisme și susținătorii lor internaționali (Siria, Iran, Israel, Statele Unite) a ruinat Libanul; bani și propagandă din Arabia Saudită au alimentat mișcările islamice de la uigurii din vestul Chinei și pînă în Maroc; insurecția islamică din Afganistan sprijinită de Statele Unite a îngenuncheat regimul naționalist de stînga și armata sovietică, aducîndu-i în cele din urmă pe talibani la putere; finanțată de Statele Unite, sugrumarea militară a Nicaragului a răpus, în final, revoluția; alianța dintre Statele Unite și China împotriva Uniunii Sovietice s-a solidificat pe plan internațional; Reagan, Thatcher, Mitterand, Gorbaciov și Teng au căzut de acord în privința superiorității pieței; imediat după prăbușirea mișcărilor de „eliberare națională”, FMI a impus „programele sale de ajustare structurală” țărilor în curs de dezvoltare. Blocul sovietic s-a prăbușit în 1989–1991. Forțele armate americane au ucis sute de mii de irakieni în Războiul din Golf din 1990–1991. Spre începutul anilor 1990, patruzeci de războaie erau în curs de desfășurare în întreaga lume; războiul celor șase națiuni din Africa de Sud a ucis, singur, patru milioane de oameni, mai mult decît orice alt război de după 1945 (și după 1945 n-a trecut niciun an fără ca un război să aibă loc undeva); în vidul lăsat de „mișcările de eliberare națională” au trecut cei patru călăreți ai apocalipsei, aparent fără nicio ideologie și niciun țel în spatele jafului, al prădării și al masacrului în locuri precum Congo, Liberia și Sierra Leone; Congresul Național African a ajuns la putere în Africa de Sud și s-a alăturat iute consensului de la Washington; războaiele iugoslave din 1990–1995 și 1999 au însemnat nașterea unor noi generații de naționalism și etnicism ucigaș, dînd astfel o ocazie Statelor Unite de a umili impotenta Uniune Europeană; „regatul eremit” al lui Kim Jong-il în Coreea de Nord a gestionat foamea într-unul dintre ultimele „state muncitorești” care au mai rămas, iar în Lumea a Treia privită ca întreg șase milioane de copii mor în fiecare an din cauza bolilor și a condițiilor avînd cauze pur economice (e.g. din lipsa apei curate).

Bilanțul celor trei decenii ale „consensului de la Washington”

Cei treizeci de ani ai „consensului de la Washington”, în pofida triumfului acestuia asupra regimurilor etatiste, au fost marcați de „evenimente financiare” trecute acum în umbra „Marelui Eveniment” din 2007–2008. În evenimentele cu pricina, statul, în aparență malign, a trebuit să intervină în mod repetat. Iată:

1979–1982: gestiunea de tip Volcker a rezervei federale a crescut ratele dobînzilor cu 20%, introducînd în cele din urmă, după hiperinflația din anii 1970, o rată pozitivă a dobînzilor și inducînd astfel o recesiune profundă în 1980–1982; finanțarea enormelor deficite produse de regimul Reagan în cursa înarmărilor a fost posibilă prin împrumuturi de la japonezi¹⁵. Tot în această perioadă s-au ivit și „obligațiunile-deșeu” [*junk bonds*] și „achizițiile prin împrumut” [*leveraged buyouts*].¹⁶ Un salariu al „concesiilor” a măturat raporturile de muncă din Statele Unite – pînă și companiile profitabile au forțat renegocierea de contracte încă neexpire.¹⁷ 1982: prima mare criză a datorilor în Lumea a Treia, cu Brazilia și Mexicul în pragul falimentului; pierderile băncilor americane au fost efectiv naționalizate; nivelul de trai al mexicanilor de rînd a scăzut cu 50% în austeritatea care a urmat.

1984: pentru prima oară după Primul Război Mondial, Statele Unite au devenit, din cel mai mare creditor al lumii, țara cu cele mai mari datorii; după ce-au răcnit ani de-a rîndul despre „deficitele” rezultate din strategiile de „impozite și cheltuieli”, neoliberalii și neoconservatorii au început să vorbească dintr-o dată, laconic, despre faptul că „deficitele nu contează”.

1985: Acordul Plaza silește Japonia la o reevaluare de 50% a yenului, ceea ce înseamnă o devaluare cu 50% a rezervelor sale de dolari.

1986: Piețele financiare londoneze și-au marcat „Big Bang”-ul dereglementării, prin care să arătau deschise unei activități intensificate pe piețele financiare.

1987: crahul de pe bursa mondială, aparent un mare „eveniment financiar”, e urmat de relaxare pripită a lichidităților de către Greenspan, noul Președinte al Rezervei Federale, și de o refacere progresivă a valorilor de hîrtie în cadrul recesiunii din 1990–1991;

1989–1991: dezastrul economiilor și împrumuturilor în Statele Unite adaugă datoriei naționale încă 150 de miliarde de dolari; o recesiune oficială începe în 1990, iar prețurile de pe piața imobiliară se prăbușesc în medie cu 20%. Eroii „obligațiunilor-deșeu” din deceniul precedent au fost măturați de pe scenă.

1990: Bursa japoneză scade vertiginos de la 38 000 la 12 000; împrumuturi bancare și investiții imobiliare nefericite afundă Japonia într-un deceniu de deflație.

1994: „criza tequilei” din Mexic; guvernul american cheltuiește 50 de miliarde de dolari pentru a salva dețînătorii americani de obligațiuni mexicane; Orange County (California) dă faliment din cauza pierderilor de pe piața obligațiunilor.

1997: criza asiatică atinge Coreea de Sud, Hong Kongul, Indonezia și Thailanda; efectele sînt dezastruoase. FMI împrumută 57 de miliarde de dolari Coreei de Sud și impune o austeritate draconică¹⁸, în timp ce imensul haos economic și social afectează zeci de milioane de oameni din țările respective.

1998: Rusia colapsează; fondul speculativ *Long Term Capital Management* a suferit distrugerii imense în urma acestui eveniment și a avut nevoie de un colac de salvare de 13 miliarde de dolari implicând mai multe bănci; operațiunea a fost gestionată de Rezerva Federală.

2000: se sparge bula dot.com; NASDAQ pierde 60% din valorile sale și nu se va mai refăce niciodată.

2001: După 11 septembrie, are loc o nouă prăbușire a burselor, parte a unei „piețe de urși” mai mari din 2000–2003 [*bear market* – expresia descrie o scădere constantă a valorilor burselor într-o anumită perioadă – n. tr.].

2002: indexul Dow Jones Industrial Average atinge o valoare minimă de 7 300 de puncte datorită fenomenului „piață de urși”, care continuă; Președintele Rezervei Federale, Greenspan, scade ratele dobânzilor la 1%. Recesiunea din 2000–2001 e urmată de cea mai anemică refacere de după al Doilea Război Mondial. Indexul Dow Jones își revine și începe să crească, atingând peste 14 000 de puncte în toamna lui 2007.

2003: inflația activelor (acțiuni, valori imobiliare), provocată de masivele facilitări de credit, accelerează, mai ales în Statele Unite, dar și în Europa (Spania, Marea Britanie, Irlanda), bula pieței imobiliare.

Fenomenul împrumuturilor sub-standard [*sub-prime lending*] a apărut în urma „pieței de urși” din 2000–2003 și din recesiunea din 2000–2001, după care a venit „o refacere fără locuri de muncă” [*jobless recovery*].

Fundamentele teoretice ale celei mai mari scheme Ponzi din istorie

Finanțele capitaliste din ultimele două decenii au descoperit „titrizările” [*securitized finance*], care înseamnă un flux de numerar provenind dintr-un curent de venit „subiacent”, împachetat într-o formă vandabilă și vândut la valoarea sa „capitalizată”. Pachetele precedente puteau fi împachetate din nou, creînd o „arhitectură” și un „angrenaj” virtualmente infinite, care se sprijină, ca pe fundamentul lor, pe fluxul de numerar inițial. Astfel, incertele ipoteci sub-standard din Statele Unite au fost generalizate prin sistemul financiar mondial precum o contagiune virală, ascunse adesea sub forma celor mai valoroase tipuri de titluri (cu coeficientul „AAA”). „Finanțele titrizate” au permis capitalismului să construiască o „schemă Ponzi” clasică¹⁹, utilizînd instrumente din ce în ce mai opace, trîmbițate drept inovații „revoluționare”. Totuși, sub această pojghită, levierul financiar (raportul dintre valoarea totală a titlurilor de hîrtie emise și capitalului introdus în afacere sau banii gheață) a atins niveluri absurde, astfel încît un declin nesemnificativ în valoarea titlurilor de hîrtie a putut duce fulgerător la faliment.²⁰

Sub „pojghita” a orice altceva din sfera financiară, trecerea de la bula „dot.com” dinainte de 2000 la bula imobiliară ulterioară fusese rezultatul încercărilor Rezervei Federale de a păstra puterea de cumpărare în mîinile „consumatorului american”. Pentru purtătorii de cuvînt ai capitalismului, profund utitici în ce privește orice criză mai serioasă a producției și a reproducției, acest „consumator american” tot mai îndatorat a reprezentat „locomotiva” economiei mondiale timp de mai multe decenii, în timp ce economia americană se afunda și mai mult în datorii (corporatiste-guvernamentale-personale), totul fiind subvenționat prin împrumuturi din străinătate, care în 2007 au atins 3 miliarde de dolari pe zi. Subvenționarea puterii de cumpărare a „consumatorului ameri-

can” s-a transformat în nevoia urgentă de a ține în picioare tot edificiul fictiv al întregii lumi și de a preveni o dezmembrare deflaționară mai gravă a sferei producției.

Cele 1–2 trilioane de dolari din Banca Națională a Chinei, de pildă, constă în mici bucăți verzi de hîrtie, schimbate pe bunuri chinezești reale, produse prin exploatarea muncitorilor chinezi. Aceste bucăți de hîrtie sînt apoi re-împrumutate „consumatorului american” pentru ca acesta să poată cumpăra bunurile chinezești. Acești bani nu vor fi niciodată dați înapoi, mai ales dacă strategilor Statelor Unite le iese pasența și chinezii își revaluează moneda la 4 yuani chinezești = 1 dolar, înjumătățind astfel valoarea rezervelor de dolari pe care le dețin. Japonezii, care în 1971 și-au văzut rezervele de dolari devalorizîndu-se în urma dizolvării sistemului Bretton Woods, i-ar putea învăța cîte ceva pe chinezi (iar chinezii cunosc și ei foarte bine mizele chestiunii și le-au dezbătut în mod public).

Acest foarte scurt rezumat al celor treizeci de ani din istoria reală a „consensului de la Washington” atinge doar suprafața evenimentelor. Căci, în realitate, lucrul cu care avem de-a face astăzi e doar cotitura cea mai recentă în declinul sistemului capitalist ca mod de producție mondial, un proces care a început în primul deceniu al secolului al XX-lea.

Declinul unui mod de producție

Ce înseamnă, aici, „declin”?

În jurul Primului Război Mondial, carevasăzică în 1914, capitalismul a atins un punct în istoria sa la care a încetat să mai

fie un mod de producție progresist la nivel mondial. Istoriceste, vedem cum în primul secol al existenței capitalismului, de la începutul secolului al XIX-lea pînă în 1914, a existat o dezvoltare constantă a forțelor productive și o creștere mondială a clasei muncitorilor productivi²¹ în zonele care fuseseră pe deplin capitaliste. În acea perioadă, capitalismul a ajuns la un stadiu în care tipul său de dezvoltare nu mai putea avea loc în mod pașnic și evolutiv.²² (A periodiza capitalismul în felul acesta nu înseamnă deloc să trecem cu vederea crimele sale istorice, inclusiv secolele de comerț cu sclavi africani, respectiv jafurile și masacrele din Lumea Nouă.)

Cînd America și Germania ajungeau din urmă, și chiar întreceau, Anglia ca putere capitalistă majoră, clasa muncitorilor productivi creștea în întreaga lume, ca parte a populației capitaliste active.

În perioada dintre Primul Război Mondial și 1970, nicio țară n-a reușit să se transforme într-o putere capitalistă avansată la fel cum au făcut Statele Unite și Germania. Începînd în anii 1970 și, mai ales, 1980, Coreea de Sud și Taiwan au devenit efectiv țări de Lumea Întîi, dar acestea constituie cazuri speciale, care au avut loc cu permisiunea Statelor Unite, fiind pur și simplu expozate de vitrină pentru a concura atracția exercitată de China și de Coreea de Nord (aceasta din urmă fiind, pînă în anii 1970, chiar mai dezvoltată decît Coreea de Sud). De atunci, Hong Kong, Singapore și, mai târziu, China și Vietnam au urmat modelul sud-coreean și cel taiwanez, dar asta trebuie pus în balanță cu declinul și stagnarea

din Statele Unite și Europa, precum și cu regresul manifest din Europa de Est, Rusia, Asia Centrală, țările nonpetroliere din Orientul Mijlociu, Africa neagră și America Latină. Așadar, spre deosebire de perioada dinaintea de 1914, ascensiunea tigrilor asiatici nu s-a întâmplat ca expansiune la nivel mondial, ci a însemnat creștere ici, declin acolo.

Din punct de vedere istoric și pentru capitalismul ca sistem, putem considera perioada dintre 1914 și 1945 ca fiind una a deceniilor pierdute: criză mai mult sau mai puțin permanentă, război, revoltă, distrugere ș.a.m.d. A existat cu siguranță o creștere excepțională în Japonia, legată de expansiunea acesteia în China și unele inovații tehnologice, la fel cum s-a întâmplat în Statele Unite și în Germania în timpul „mişcărilor de raționalizare” din anii 1920 (legate mereu de un șomaj de 8-10%, istoricește ridicat, tocmai asta fiind ceea ce vizau aceste mișcări) și chiar pe vremea depresiunii din 1930 (vezi industria americană de automobile). Între 1929 și 1945, America Latină și-a dezvoltat populismul „substituirii importurilor”, pe care l-a ferecat între zidurile vămilor ridicate. Și nu trebuie uitată nici industrializarea stalinistă în marș forțat a Uniunii Sovietice, care a ucis mai mult de 10 milioane de țărani în procesul colectivizării, schilodind agricultura rusă pe tot restul perioadei sovietice și dînd avîntul industrial pe mîna GPU (poliția secretă sovietică). Lăsînd la o parte Primul Război Mondial (douăzeci de milioane de morți) și cel de al Doilea (80 de milioane de morți), aspectul „pur economic” al perioadei a constat din jeturi locale de creștere, contrabalansate de preponderența crizelor, a stagnării și a regresivității la nivelul întregii lumi. Creșterea locală reală a trebuit să aștepte reorganizarea lumii după cel de al Doilea Război Mondial, pentru a deveni cu adevărat eficace abia într-o dezlănțuire generală a acumulării.

Perioada dintre 1945 și începutul anilor 1970, numită boom postbelic, poate fi înțeleasă ca una de reconstrucție sau de refacere după criza din perioada 1914–1945. Asta nu înseamnă doar simpla reconstruire a ceea ce a existat înainte de 1914, ci o expansiune care a putut să dureze doar cîta vreme, încă o dată, timpul de muncă socialmente necesar producției s-a perimat în calitate sa de „numerar”, de numitor comun al schimbului capitalist la noul nivel, mai înalt al „etalonului de valoare”. Cea mai importantă expresie socială a acestei perimări au fost revoltele muncitorești din Statele Unite și Europa între 1965 și 1977.

În realitate, boomul postbelic s-a terminat la mijlocul anilor 1960, dar s-a prelungit în anii 1970 din cauza expansiunii creditelor, care a creat inflația necontrolată din acest deceniu.

La mijlocul anilor 1960, cum am arătat, au existat recesiuni importante în Japonia, Europa și Statele Unite. S.U.A. și celelalte țări capitaliste majore și-au refăcut economiile printr-o deflație obținută cu ajutorul creditelor, iar astfel au prelungit boomul pînă la începutul anilor 1970. Dar vitalitatea sistemului a fost pierdută.

Încă de la începutul anilor 1970, sistemul s-a aflat, la scară mondială, în criză, încercînd să restabilească un echilibru dinamic. Criza capitalistă înseamnă picaj în producție, șomaj în masă, distrugerea vechiului capital și crearea condițiilor pentru o nouă expansiune cu o rată a profitului viabilă. O criză „cu încetinitorul”, niciodată terminată, a început cu toată gravitatea în 1973, iar acum e accelerată și transformată într-o criză matură, după modelul celei din 1929. *Capitalul* lui Marx conține o descriere a naturii crizelor. A elimina capitalul vechi, aflat în competiție, dar

nemaifiind competitiv; a elimina cantități mari de capital fictiv și de credit, impunînd o scădere a prețurilor și a salariilor, astfel încît noua fază de expansiune să poată începe cu o rată a profitului care să atragă capitaliștii la investiție. Acesta e mecanismul crizei.

Pentru a cadra în mod adecvat această analiză și pentru a trece dincolo de simpla descriere, e necesar să folosim terminologia lui Marx, încercînd să păstrăm cea mai mare claritate posibilă.

Ca sistem, capitalismul e reglat de ceea ce Marx a numit legea valorii. Conform legii valorii, costurile universale, medii ale reproducției tuturor mărfurilor – tot ce e cumpărat și vîndut în sistemul capitalist – sînt determinate de un „etalon” general stabilit de timpul de muncă socialmente necesar pentru a reproduce aceste mărfuri *la ora actuală*. Fundamentul ultim al acestui etalon de valoare, care stabilește prețurile tuturor mărfurilor, e timpul socialmente necesar pentru reproducția forței de muncă, a muncii vii capabile să folosească tehnologia de ultimă oră. Fără munca vie, capitalul nu produce niciun profit, așa cum se poate vedea din limitările automatizării și ale roboticii în „soluționarea” crizei capitalismului.

De la un ciclu la altul, capitalismul dezvoltă productivitatea și face mărfurile mai ieftine. Ieftinește tehnologia și salariile (prețul capitalist al forței de muncă), dar, adesea, el poate compensa această ieftinire a salariilor deoarece bunurile de consum ale clasei muncitorești s-au ieftinit și ele. Așadar, în sistemul luat ca întreg, „capitalul variabil”, costul total al reproducției forței de muncă, se micșorează atunci cînd productivitatea crește.

Marx a numit acest proces de declin al salariului total (V , sau capitalul variabil), raportat la valoarea curentă la un moment dat a tuturor mijloacelor de producție (C , sau capitalul constant), creșterea compoziției organice a capitalului, exprimată în raportul C/V . Întrucît profitul capitalist poate veni doar din exploatarea muncii vii (V), Marx a constatat o tendință generală de scădere a ratei profitului relativă la masa capitalului (C) pe care o pune în mișcare munca vie.

Există și exemple benigne ale unui V în declin, contrabalansat de o creștere a conținutului material al salariilor muncitorilor. În America, Anglia, Franța și Germania secolului al XIX-lea, care sînt cele mai importante țări capitaliste din acea vreme, muncitorii cheltuiau jumătate din salariile lor pe mîncare. Apoi a avut loc, în întreaga lume, o revoluție agrară. Canada, Argentina, Rusia, Statele Unite și Australia au utilizat cele mai moderne metode de cultivare și transport pentru a produce și a distribui cereale foarte ieftin, creînd o deflație a prețului grînelor și o criză în celelalte țări (mai ales din Europa) ce foloseau încă agricultura țărăneasă la scară mică și transportul pe uscat. Astfel, în jurul Primului Război Mondial, clasele muncitorești cheltuiau mai puțin pe mîncare și le rămînea mai mult din salariul lor pentru alte bunuri de consum.

Boomul de după cel de al Doilea Război Mondial s-a datorat unei creșteri a productivității, care a micșorat, astfel, salariul total. Dar întrucît alimentele și alte mărfuri de bază necesare vieții de zi cu zi au devenit cu mult mai ieftine, muncitorii au putut să-și cumpere televizoare, mașini, case, lucruri pe care nu le puteau cumpăra sau care nici nu existau înainte de Primul Război Mondial. Cu alte cuvinte, legea valorii a fost aceea de a ieftini producția, dar pînă la un anumit punct nivelul de trai, inclusiv acela al muncitorilor, putea chiar să crească.

Trebuie să vedem însă perioada 1914–1945 ca pe una în care capitalismul a încercat să repete creșterile clasice din secolul al XIX-lea, adică să găsească un nou fundament al unei noi faze de expansiune. Dar asta nu se mai putea întâmpla ca înainte, ci doar printr-o prăbușire, prin câțiva ani de depresiune, urmați apoi de o nouă expansiune. În lumea de atunci, dominată de sistemul capitalist, productivitatea totală a muncii a fost prea mare pentru a putea fi ținută în limitele formei capitaliste. Ceea ce înainte avusese loc prin ciclul: prăbușire, deflație, depresiune, refacere și boom (ceea ce, cum arătasem deja, implica distrugerea tehnologiei învechite, achiziția uneia noi la prețurile reduse de deflație și așteptarea momentului când ea devenea profitabilă, totul însoțit, desigur, de lungi perioade de șomaj în masă) avea nevoie de o distrugere fizică efectivă la o scară mult mai largă, atât în ce privește tehnologia, cât și în ce privește muncitorii. Acest lucru a fost întretesut cu diverse elemente instituționale și geopolitice, căci Marea Britanie nu mai era în stare să rămână puterea capitalistă numărul 1, dar asta n-a făcut-o, bineînțeles, să se dea la o parte cu candoare; ea trebuia dată la o parte cu forță. Germania a făcut o încercare în acest sens, dar abia Statele Unite vor fi reușit. Așa că au fost nevoie, cum spuneam, de treizeci de ani de război și de transformări politice pentru a crea noi condiții pentru acumularea capitalistă la nivel mondial.

Încă o dată, „compoziția organică a capitalului” menționată mai sus se dovedește a fi cea mai pertinentă. Declinul sistemului la scară mondială e exprimat de „faptul” (un alt aspect al unei productivității prea avansate pentru a putea continua să se dezvolte în forma sa capitalistă) că acumularea masivă a investiției de capital (C) devine un obstacol în calea unei noi dezvoltări. Orice ieftinire importantă a lui C, prin noi inovații tehnologice, va distruge valoarea capitalului investit aflat în exces. Prin urmare, nevoia de a proteja și de a păstra acea valoare devine o frână a dinamicii ce-a împins capitalismul spre culmile sale.

Astfel, criza e dublă: o rată a profitului redusă, rezultând sistemic dintr-o creștere a raportului C/V , frânează inovația reală, ceea ce este și o expresie a faptului că V , costul reproducerii forței de muncă, se micșorează pînă la punctul în care nu mai poate fi numitorul comun al schimbului de mărfuri. Criza nu este nici o penurie a tehnologiei productive, nici una a forței de muncă însăși, ci o restrîngere a potențialului lor în cadrul unui sistem care cere o rată a profitului adecvată investiției capitaliste. Datorită caracterului său anarhic, sistemul poate restabili o rată adecvată a profitului doar prin distrugere și regres, mișcarea de regresie experimentată social în perioada 1914–1945 și, din nou, cu începere de la 1973. O revoluție ce-ar smulge puterea economică și politică din mâinile capitalismului ar face posibilă o renunțare imediată la cerințele legii capitaliste a valorii, atât în ce privește tehnologia, cât și în ce privește forța de muncă; o asemenea revoluție ar permite o tranziție rapidă la crearea și mai masivă de bogăție reală, eliberată mai întîi de forma sa capitalistă, iar apoi evoluînd spre tipuri cu totul diferite de activitate productivă și bogăție.

Un exemplu evident al frînei capitaliste aplicate dezvoltării omenestii reale e economia automobilelor și a țigetei, care s-a aflat în centrul acumulării capitaliste încă din anii 1920 și mai ales începînd cu 1945. Inventate periodic, patentele de motoare de automobile cu un consum mult mai eficient de combustibil au fost cumpărate de marii producători de țigete,

pentru a nu se mai auzi apoi nimic de ele. Le fel, producătorii de automobile și de țigete au făcut un lobby victorios împotriva tuturor programelor serioase de transport public din Statele Unite, pentru a-i face pe oameni să-și folosească cu precădere mașinile, ceea ce înseamnă, printre altele, miliarde de ore pierdute în ambuteiaje, timp pierdut cu navetele zilnice la locul de muncă, un consum enorm de țigete și lăsarea sistemului de căi ferate să se descompună încet. (La Los Angeles, pentru a da doar un singur exemplu, un bun sistem de transport public dinaintea de 1914 a fost dezmembrat sub presiunea industriei de automobile pentru a face loc coșmarului navetelor zilnice de azi.)

Prin urmare, viziunea convențională a crizei (malthusianistă și împărțită de marea parte a mișcării ecologiste), care o prezintă pe aceasta ca rezultat al „excesului de tehnologie”, e paravanul ideologic perfect pentru faptul că *nondezvoltarea* multor tehnologii a contribuit substanțial la criza actuală.

Un proces asemănător perioadei 1914–1945 are loc cu începere din anii 1970, în marele regres pe care l-am descris adineauri și în care America nu mai joacă rolul de hegemon al sistemului. Statele Unite nu mai pot juca acest rol – și nimeni altcineva, nicio altă țară nu le poate înlocui –, dar există o luptă pentru o reorganizare a sistemului mondial care să permită o nouă fază de expansiune. În ce mă privește, cred că, la fel cum s-a întâmplat în 1914–1945, asta nu poate avea loc pe căi pașnice. Nu știu exact cum ar putea avea loc și nu sînt deloc sigur dacă va putea să aibă loc, deoarece criza actuală e foarte profundă. Dar asta e problema cu care ne confruntăm astăzi la nivel mondial.

Evident, diverse regiuni ale lumii, Asia Orientală (Japonia, Coreea, China, Taiwan), Rusia, India și Europa, sînt toate nemulțumite de sistemul mondial actual și ar vrea să-l reorganizeze. Dar niciuna dintre ele, luată individual, nu e îndeajuns de puternică pentru a răsturna puterea Statelor Unite, iar acestea din urmă încearcă, abile, să împiedice formarea de blocuri aliate puternice.²³ Acesta e contextul geopolitic mondial al crizei de acum, iar el e analog impasului creat, începînd cu 1914, de învechita hegemonie britanică.

Totuși, acesta e doar un nivel al problemei. La fel ca în 1914, nivelul mai profund e reprezentat, iarăși, de faptul că un boom mondial largit nu poate avea loc, cel puțin nu în cadrul capitalist, căci legea capitalistă a valorii nu mai este în stare să sporească forțele productive mondiale așa cum a făcut înainte de 1914.

Capitalul stopează dezvoltarea socială pentru a se salva pe sine

Să aruncăm o privire mai de aproape asupra bilanțului capitalist după deceniul dintre a doua jumătate a anilor 1960 și prima jumătate a anilor 1970. În America Latină, s-a putut constata o sărăcire și o dezindustrializare masivă în țări precum Argentina. În alte țări, cum ar fi Brazilia, asta a însemnat marginalizarea a 20–30% din populație în ce privește participarea la economie. Situația Africii negre a fost chiar mai proastă:

investițiile reale au dispărut aproape complet în multe state așa-zis falimentare. Europa de Est și Rusia au avut parte de cincisprezece ani de „terapie de șoc” și o tranziție la capitalismul privat, cu milioane de bătrâni decedați pentru că pensiile lor își vor fi pierdut orice valoare în condițiile noii inflații. În republicile ex-sovietice din Asia Centrală, nivelul de trai a scăzut cu 30% în comparație cu perioada dinaintea de 1991. În țările nonpetroliere din Orientul Mijlociu marginalizarea n-au fost la fel de sistematice, dar ele au fost în multe sensuri asemănătoare. A existat, de asemenea, o dezvoltare foarte ambiguă în țările care beneficiau de venituri din economia țiteiului. Apoi, în Asia însăși, a existat un anumit tip de dezvoltare economică, menționat anterior (tigrii, China), dar în realitate în India și China luate împreună, există un miliard și jumătate de țărani care se află în afara acestui proces. Nu văd nici o modalitate prin care capitalismul i-ar putea include pe aceștia în procesul dezvoltării. Iar în Europa și în Statele Unite, au existat perioade îndelungate de șomaj în masă, respectiv dezindustrializare în Statele Unite și Marea Britanie. 1% din populația americană se află în închisori. Acesta e, deci, bilanțul capitalismul începând cu a doua jumătate a anilor 1970.

În aceste fenomene vedem cum capitalismul continuă să dezvolte productivitatea²⁴, dar nu poate traduce această creștere în câștiguri sociale reale.

Cu alte cuvinte, capitalismul le-a creat capacităților productive posibilitatea de a permite ore de muncă mai puține, iar societatea s-ar putea bucura de o săptămână de lucru mult mai scurtă. Dar asta nu poate avea loc în cadrul capitalist. Pentru a fi capital, capitalismul are nevoie de munca vie și de exploatarea acesteia. (Cu siguranță că reproducția socială restrânsă de la începutul anilor 1970 încoace a subminat întrucâtva productivitatea totală existentă – doar acesta i-a fost scopul –, dar la scară mondială există încă forțe productive ce pot constitui baza unei tranziții rapide în afara capitalismului.)

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea și pînă la mijlocul secolului al XX-lea, unul dintre principalele sloganuri ale mișcării muncitorești mondiale a fost ziua de lucru de opt ore și săptămîna de lucru de patruzeci. De atunci și pînă în anii 1960, la presiunea mișcării muncitorești mondiale, capitalismul a scurta realmente săptămîna de lucru.

Ce s-a întîmplat însă de atunci încoace? Această tendință, împreună cu aceea către o egalitate mai mare a veniturilor, a fost inversată, iar astăzi săptămîna de lucru se lungeste atît în America de Nord, cît și în Europa. De ce? Nu pentru că n-ar exista suficientă capacitate productivă, ci pentru că, din nou, capitalul trebuie să exploateze munca vie pentru a supraviețui și a profita drept capital. Aceasta este ilustrația cea mai bună a incapacității capitalului de a-și traduce socialmente câștigurile pe care le-a obținut în cadrul productivității și, deci, nevoia sa de a distruge productivitatea pentru a restabili o rată satisfăcătoare a acumulării și a profitului. Asta se găsește chiar la mijlocul Volumului al III-lea al *Capitalului*. Ce spune Marx acolo? Capitalul devine un obstacol pentru el însuși.

Dincolo de un anumit punct, capitalul nu mai poate pune în practică, în plan social, progresele pe care le-a creat, prin concurență, în cadrul productivității. El ajunge să trăiască din privatizarea profitului și din socializarea cheltuielilor.

S-a mai întîmplat o dată între 1914 și 1945. Și se întîmplă iar începînd cu finele anilor 1960 și începutul anilor 1970 într-o formă (pînă acum)

ceva mai difuză. Iată o schiță foarte lapidară a ce li s-a întîmplat Statelor Unite începînd cu 1973, o perioadă pe parcursul căreia „PIB”-ul s-a înzecit. Există numeroase aspecte ale dimensiunii reproducerii sociale în criza de după 1973 din Statele Unite, dar, cum spuneam mai devreme, niciuna dintre ele nu iese în evidență mai acut decît dispariția familiilor muncitorești care se puteau întreține dintr-un salariu; au existat milioane de familii de acest gen în jurul lui 1960. Conștientizarea faptului că majoritatea acelor salarii aparțineau, în 1960, „albilor” n-ar trebui să ne devieze atenția de la această involuție teribilă astăzi, cînd pentru a întreține o gospodărie muncitorească sînt necesare două sau mai multe salarii. Fără a nega vreo clipă importanța „feminizării forței de muncă”, rămîne un fapt că milioane de femei au început să participe la forța de muncă americană după 1960 pentru că *nu puteau* face altfel. Pînă și la nivel individual, săptămîna medie de lucru s-a cățărât de la 39 de ore în 1970 la 43 astăzi. Salariul minim în Statele Unite în 1975 a fost de 3,25 dolari pe oră; astăzi e 6,15 dolari; el ar trebui ridicat la 18 dolari pentru a readuce puterea de cumpărare la nivelul ei din 1973. În general, salariile reale s-au blocat în perioada 1965-1973 și, de atunci, au stagnat sau au scăzut (mai ales au scăzut) în cazul a 80% din populație. Costurile învățămîntului superior au scăpat de sub orice control, făcînd din ce în ce mai nepracticabilă această opțiune pentru majoritatea oamenilor (pe moment, nu mă opresc asupra dominației reacționare, în marea parte a învățămîntului superior, a „postmoderniștilor”²⁵). De obicei, Statele Unite obțin punctaj maxim la teste comparative ale elevilor de liceu în țările „capitaliste avansate”. Sub impactul „revoltei impozitelor” din 1978, școlile de stat din California au ajuns, în decurs de treizeci de ani, de pe primul, pe ultimul loc. Speranța de viață din Statele Unite se află pe locul 42 din lume, rivalizînd cu... Iordania; multe țări semi-dezvoltate au o rată a mortalității infantile mai scăzută decît cea americană. Pentru a satisface pretențiile marilor companii farmaceutice și de asigurări, domeniul sănătății ia 14% din „PIB”, un procent mult mai ridicat decît în multe alte țări OCDE, cu sisteme medicale mai bune (și universale). 40 de milioane de americani n-au niciun fel de asigurare medicală. 1% se află în închisori, o creștere exponențială în raport cu ce era acum treizeci și cinci de ani. Dar această involuție nu privește doar reproducția forței de muncă, așa cum arată cifrele de mai sus, ci și reproducția materială a lumii. Estimările curente ale cerințelor de bază în cazul unei reconstrucții a infrastructurii americane se ridică, în mod obișnuit, la 1,6 trilioane de dolari. Trebuie doar să ne aducem aminte de New Orleansul devastat de uraganul Katrina pentru a înțelege, în formă extremă, ce înseamnă prețul reconstrucției în termenii generali ai regresului social. Statisticile capitaliste fac foarte dificil să izolăm „investițiile productive” (așa cum au fost ele definite mai sus), dar putem spune măcar că productivitatea (în termeni capitaliști) n-a mai atins niciodată media de creștere anuală de 3% din perioada 1945-1973, nici măcar pe parcursul minime refaceri din anii 1990, în perioada președintelui Clinton.

Ar mai putea avea loc un boom asemănător celui din perioada 1945-1973? Da, dar la fel cum boomul din 1945-1973 a marginalizat o mare parte a umanității, un nou boom va împinge la periferie părți chiar mai numeroase ale populației. Asta înseamnă, în fond, declinul: incapacitatea capitalului de a mai spori forțele sociale ale umanității.

Program: forma și conținutul unei tranziții în afara capitalismului

Ne aplecăm acum asupra chestiunii programului.

Un program care să privească spre viitor e crucial dacă e să discredităm cu succes și să depășim programele reacționare, inclusiv cele avansate de stînga procapitalistă (Obama, Nader), care vor prolifera, firește, o dată cu adîncirea crizei. E esențial să fim în stare să facem deosebirea între un program care amenință realmente capitalismul și unul care încearcă doar să-l reorganizeze, chiar „pictîndu-l în roșu”.

În Statele Unite, într-o oarecare măsură în Europa și tot mai mult în Asia Orientală, declinul sistemului creează distorsiuni în economie care fac din ce în ce mai dificil ca muncitorii și oamenii obișnuți să se gîndească în mod concret la ce s-ar putea obține printr-o revoluție muncitorească.

Așa de exemplu, în Statele Unite, cea mai decadentă țară cu excepția Angliei, doar 15% dintre muncitori sînt implicați acum în producție (ceea ce nu înseamnă deloc că alți muncitori salariați n-ar fi proletari interesați în mod nemijlocit de revoluție).

Prin urmare, e clar că Statele Unite reprezintă o economie parazită în cadrul economiei mondiale.

Ele extrag bogăție din alte părți ale lumii, cum ar fi Asia Orientală, Coreea, China și Japonia, prin intermediul sistemului financiar internațional. Asta le-a permis să se dezindustrializeze și să aibă o așa-numită „economie a serviciilor”.

Dar economia serviciilor e cu totul dependentă de lumea care continuă să accepte etalonul-dolar și să finanțeze piramida datoriilor americane tot mai ridicate.

Practic, restul lumii produce, iar Statele Unite consumă. Statele Unite pot face asta pentru că restul lumii împrumută Americii sume enorme de bani. Acest aranjament funcționează în ambele direcții. Căci, astfel, restul lumii poate avea o dezvoltare economică aparent dinamică, așa cum se întîmplă în China, deci el are nevoie de piețele americane pentru a-și continua expansiunea. Statele Unite pot avea un rol parazit și să-și primească bunurile de consum, fără a trebui să producă altceva decît bucățele mici și verzi de hîrtie.

Așadar, cînd se prezintă un program al revoluției clasei muncitorești într-o economie aflată efectiv în declin, cum e America, mulți oameni se minunează ce-ar mai putea însemna asta. În anii 1960 și 1970, cînd America a fost încă o putere industrială majoră, a fost mult ușor de imaginat ce poate însemna revoluția, mai ales prin crearea de consilii muncitorești și de soviete. Avem niște fabrici, le ocupăm, arborăm drapelul roșu și asta-i revoluția.

Dar astăzi majoritatea fabricilor sînt închise, iar oamenii care au lucrat în ele asigură transportul la domiciliu al pizzelor, sînt salariați MacDonal'd's sau au vîndut (pînă nu demult) case pe piața imobiliară ș.a.m.d. Desigur, la scară mondială există încă producție suficientă pentru a putea opera o tranziție la comunism, dar în America, Marea Britanie, tot mai mult în Europa Occidentală și cred că într-o anumită măsură în Japonia, iar acum și în Coreea, e foarte important să se dea la o parte aparențele producției capitaliste de zi cu zi și să se prezinte un program pentru ce anume ar putea face cu economia o revoluție făcută de clasa muncitorească.

Nu vrem consilii muncitorești și soviete în bănci, în companiile de asigurări, în afacerile imobiliare ori în alte sectoare superflue ale economiei, unele de-a dreptul distructive din punct de vedere social (de pildă, producția de armament); vrem să suprimăm aceste activități.

Și vrem să luăm toată forța de muncă, toți muncitorii arestați în aceste zone superflue și distructive ale economiei, așa încît ea să ajute la a face săptămîna de lucru mai scurtă și să înființeze peste tot o productivitate superioară și un nivel de trai material superior, fără toate aceste obstacole care seacă bogăția generală.

Să luăm, de pildă, industria americană de mașini. În 1973, acest sector număra 750.000 de muncitori în nord-estul industrial al Statelor Unite. În acea perioadă, muncitorii de acolo au fost cei mai militanți și au reprezentat avangarda clasei muncitorești, mai ales muncitorii negri din sectorul de automobile.

În ultimii 35 de ani, forța de muncă a fost redusă masiv, așa încît astăzi, de pildă, UAW [United Auto Workers – Muncitorii Uniți din Industria de Automobile] numără doar 500 000 de muncitori și în curînd vor fi și mai puțini.

În prezent, Ford Motors se află într-o situație economică foarte proastă, la fel ca General Motors, așa că încearcă să negocieze aranjamentul cel mai bun posibil pentru grupurile de muncitori care au rămas.

Există pînă și posibilitatea unei fuziuni între GM și Chrysler.

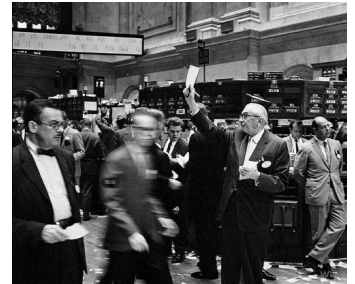
Totodată, există încă o mulțime de fabrici de automobile americane care nu fac parte din vreun sindicat, mai ales în statele din Sud, iar majoritatea dintre ele sînt deținute de străini: japonezi, coreeni, germani și francezi.

Dar acele fabrici sînt construite în orașe mici, alese cu grijă, foarte izolate, unde nu există o tradiție a luptelor proletare și, cel puțin din cîte știu, există foarte puțină militantă muncitorească.

Ce înseamnă asta din punct de vedere revoluționar? Înseamnă că ideea de a continua producția de automobile în formele sale existente nu putea fi parte a unui program revoluționar nici măcar în urmă cu patruzeci de ani.

Un program revoluționar veritabil ar însemna să arătăm declinul inerenț pierderii uriașe de resurse din cadrul întregii organizări sociale bazate pe automobil și, de asemenea, să indicăm alte mijloace de transport, alte tipuri de orașe, altfel de utilizări ale țîțeiului ș.a.m.d. Nici măcar acum 40 de ani, programul revoluționar n-a fost în favoarea mai multor mașini. El schimba întreaga natură a producției, așa încît dependența socială de mașini urma să scadă, și alte tipuri de transport, cum ar fi cel în comun, veneau să înlocuiască automobilele personale, iar orașele ca atare urmau să fie organizate în mod diferit.

lată ce înseamnă producție materială nedecadentă într-un cadru social dat. Așadar, revoluționar va fi nu programul care cere consilii muncitorești, soviete și putere proletară pentru a spori numărul de mașini (oricît de importante ar fi asemenea instituții în alte părți), ci acela care va voi tipuri de muncă și moduri de producție cu totul diferite.

Spun toate astea pentru a da un răspuns la întrebarea despre legătura dintre program și ce anume văd eu ca reprezentând declinul acestui sistem. E pur și simplu un fel de model abstract încercând să-și facă drum printre aparențele capitalismului decadent.

Propun să utilizăm următorul dispozitiv „euristic” pentru a explora capitalul fictiv din economia mondială: să ne imaginăm o producție mondială din perspectiva unui soviet mondial după o revoluție victorioasă a clasei muncitorești globale. Deși această gândire e prea năvalnică și aproape utopică, ea este, în opinia mea, un fel de abstracțiune necesară, care interacționează cu programul pînă cînd o revoluție mondială o va concretiza. Un asemenea mod de gândire nu e cu totul diferit de acela din volumele I și al II-lea ale *Capitalului*, unde Marx face abstracție de o puzderie de aparențe pentru a izola ceea ce capitalul „este cu adevărat” și, apoi, spre sfîrșitul volumului al II-lea și în cel de al III-lea, imersează abstracțiunea în realitățile cotidiene mai apropiate de felul vizibil în care funcționează sistemul.²⁶

Cred că motivul principal al eclipsării tipului de luptă dominant în anii 1960 și 1970, precum și al absentei relative a unor asemenea lupte astăzi, este mondializarea mizelor. Nu există niciun reformism cu sens la nivelul societății ca întreg (în contrast cu luptele specifice locale și defensive care pot aduce victorii temporare). Iată de ce cuvîntul „reformă” e astăzi un slogan al reacționarismului. Dacă, așa cum spunea Marx în 1844: „în Franța e de-ajuns a voi să devii ceva pentru a voi să devii totul”, astăzi pentru a fi ceva trebuie să devii totul.

Rîndurile ce urmează nu oferă nimic altceva decît osatura unui program pentru o reproducție materială lărgită a societății; ele nu încep prin a discuta lucrul cel puțin la fel de fundamental, de nu chiar mai mult, și anume transformarea vieții, „dezvoltarea forțelor omenești ca scopul lor cel mai propriu”, care ar fi esența unei societăți cu adevărat comuniste.

„Imaginea” de odinioară a revoluției clasei muncitorești a fost greva generală sau în masă, ocuparea fabricilor, stabilirea de consilii muncitorești și de soviete, răsturnarea politică a clasei capitaliste și, după aceea, o gestiune prin democrație directă a producției socializate. Această „imagine” se baza pe experiențele revoluțiilor din Rusia, Germania, Spania și Ungaria și a fost revitalizată de mișcările ilegaliste americane, britanice și franceze începînd cu anii 1950, de greva generală franceză din mai-iunie 1968, de rebeliunile muncitorilor italieni între 1969 și 1973, de revoltele muncitorești din Portugalia și Spania pe parcursul „tranzițiilor” de la mijlocul anilor 1970 și am mai putea adăuga și „Cordobazo” (1969) din Argentina, „cordoanele comunale” prosovietice chileene din 1973, precum și grevele braziliene din industria grea din 1978–1982. Cel puțin în Occident (spre deosebire de China și Vietnam), acest model a pierdut, cred, contactul cu realitatea contemporană, pentru că dezvoltarea tehnologică intensă bazată pe capital, reducerile masive de personal și externalizarea producției au restrîns „procesul nemijlocit al producției” (realitatea de tip „volum I” a capitalismului) la o parte relativ mică a forței de muncă totale (nemaivorbind de populația totală); pînă și muncitorii rămași în producție sînt adesea implicați în fabricarea de bunuri (de pildă, armament) care n-au ce căuta într-o societate post-capitalistă. O revoluție victorioasă ar trebui să distrugă astăzi mai multe locuri de muncă decît acelea care ar trebui puse sub „control muncitoresc”.

Cum spuneam, acesta e un dispozitiv pur euristic, dar poate unul folositor.

La scară mondială, numărul total al muncitorilor din producție, considerați ca procent al populației capitaliste (muncitori salariați și capitaliști), a scăzut chiar și atunci cînd „produsul” mondial total a crescut. (Asta pare să fie în contradicție cu ascensiunea Chinei și a Indiei, dar, din 1997 încoace, China a pierdut mai mult de 20 de milioane de locuri de muncă în industrie, iar în India muncitorii reprezintă încă mai puțin de 10% din forța de muncă totală, care rămîne covîrșitor rurală. În orice caz, problema nu e doar una a proporțiilor. Ceea ce e important este valoarea totală, în sensul legii valorii, a forței de muncă mondiale totale. Muncitori chinezi cu salarii cu mult mai scăzute sau muncitori indieni din domeniul tehnologiei de vîrf elimină muncitori occidentali cu salarii cu mult mai mari. Integrarea lor pe piața mondială a avut loc pentru a reduce „V”, ceea ce marxistii numesc capital variabil, salariul total.)

Prima sarcină a unui soviet mondial ar fi, atunci, să organizeze tranziția globală în afara producției de valoare (în sensul marxian al valorii). Revoluția mondială va fi avut probabil loc atunci cînd raportul dintre C (capitalul constant) și V (capitalul variabil), compoziția organică a capitalului, va fi deja foarte mare, însemnînd că valoarea e deja perimată. Dar care e baza valorii? E costul social al reproducției forței de muncă productive existente din departamentele I și II. Revoluția va trebui să accelereze dezvoltarea forțelor productive la scară globală pentru a elibera cu adevărat producția și reproducția de forma-valoare.

Pentru a putea opera o asemenea tranziție, trebuie să ne lămurim în privința resurselor totale disponibile la scară mondială, ca forță de muncă existentă și ca mijloace de producție. Costul la zi al reproducției societății mondiale este „fundamentul” unei măsurări a „capitalului fictiv”. Iată deci programul minimal, cel al „primelor 100 zile”:

- abolirea etalonului-dolar etc. și o „deflație organizată” a economiei mondiale (ceea ce criza face deja oricum pentru noi, într-o formă anarhică);
- abolirea tuturor muncilor socialmente superflue și nocive;
- scurtarea zilei de muncă cu ajutorul milioanele de muncitori eliberați de II;
- expansiune mondială pentru a ridica populația globului la un nivel de trai mondial acceptabil;
- tranziția în afara economiei automobilelor, oțelului și a țigăiului; destrămarea țesutului urban și suburban produs de nevoile acestei economii;

Remarci auxiliare provizorii

Iată cîteva puncte programatice suplimentare în legătură cu acest soviet mondial victorios, foarte provizorii, dar oferind mai multe detalii. Ele se bazează pe procedurile de faliment pentru sistemului capitalist din „capitolul I I” al *Capitalului*.

În abolirea capitalului fictiv ca parte a abolirii capitalului (a unui raport social, a ceea ce Marx a numit „relația de capital”), trebuie să impunem „etaioane de contabilitate mondială” sau o „contabilizare a resurselor mondiale” pentru a „inventaria” mijloacele de producție și forța de muncă totală disponibilă ca valoare de întrebuintare. (Scopul e acela de a împinge întreaga producție dincolo de necesitatea schimbului, așa încît „măsurarea” socială nu se va întîmpla nici ca preț, nici ca timp de muncă,

ci e stabilită, în mod strict, ca valoare de întrebuintare a bunurilor reale și a serviciilor produse.)

Implementarea unui program de exporturi de tehnologie pentru a egaliza în sus Lumea a Treia.

Crearea unui prag minim al salariului peste tot în lume.

Dezmembrarea complexului țigari-automobile-oțel, trecerea la mijloacele de transport în comun.

Abolirea balonatului sector militar, a poliției, a birocrației de stat și corporatiste, a închisorilor, a sectorului FAAI (finanțe-asigurări-afaceri imobiliare), a serviciilor de pază și protecție, a serviciilor secrete.

Forța de muncă eliberată de 4) execută munci sociale utile pentru a înlesni scurtarea săptămânii de lucru.

Programe de urgență în domeniul energiei: energie nucleară, solară, eoliană etc.

Aplicarea principiului „mai mult înseamnă mai puțin” în cât mai multe cazuri posibile. (Exemple: telefonii prin satelit depășește tehnologia telefoniei tradiționale în Lumea a Treia, CD-uri ieftine depășesc sistemele stereo scumpe etc.)

Un program agrar mondial și concertat, care să vizeze folosirea resurselor de hrană ale Statelor Unite, ale Canadei, ale Europei și dezvoltarea agriculturii în Lumea a Treia.

Integrarea producției industriale și a celei din agricultură; dizolvarea concentrării populației în megalopolisuri. Asta implică abolirea suburbiilor bogate și a celor sărace, precum și transformarea radicală a orașelor. Implicațiile pe care le are această măsură asupra consumului de energie sînt substanțiale. A venit vremea să luăm în serios *Manifestul Partidului Comunist* în ce privește contradicția dintre oraș și sat și să propunem în mod programatic integrarea reciprocă a acestora.

Automatizarea oricărei corvoade care poate fi automatizată.

Generalizarea accesului la computere și educație pentru a face posibilă participarea totală a clasei muncitorești în planificarea mondială și regională.

Îngrijire medicală gratuită.

Integrarea educației în cadrul producției, redesenînd astfel ideea a ce trebuie să însemne educația.

Trecerea sectorului cercetare și dezvoltare [R&D], conectat actualmente cu sectorul neproductiv, de partea utilizării productive.

Creșterea substanțială a productivității muncii trebuie să asigure, în măsura posibilităților, gratuitatea bunurilor de bază, eliberînd astfel toți muncitorii (de pildă, casierii etc.) implicați în colectarea banilor și ai contabilizării acestora.

Scurtarea mondială a săptămânii de lucru.

Centralizarea a tot ce trebuie centralizat (e.g. utilizarea resurselor mondiale) și descentralizarea a tot ce poate fi descentralizat (e.g. controlul asupra procesului de muncă într-un cadru general dat).

Măsuri avînd de-a face cu atmosfera și, cel mai important, cu retragerea treptată a combustibililor fosili.

Încă o dată, în concluzie, utilitatea unui asemenea program de bază, din care multe pot fi implementate rapid de o putere proletară, este că-și taie drum prin hățșul aparențelor create de distorsiunile profunde provocate de dezvoltarea fictivă, care a început cel puțin de la sfîrșitul

celui de al Doilea Război Mondial. El își taie drum prin dezbaterele abstracte despre „formele de organizare” (partid, clasă, consilii, soviete). Iarășii, nu vrem soviete și consilii muncitorești în finanțe, asigurări, sectorul imobiliar și multe alte sectoare menționate, care există doar pentru că sistemul e capitalist; vrem să abolim aceste sectoare.

Privind spre viitor; cea mai mare șansă a proletariatului mondial de după 1917–1921

Exprimînd zăpăceala profundă a clasei capitaliste, criza de față oferă stîngii radicale anticapitaliste cea mai mare șansă a ei de la înfrîngerea revoltei proletare mondiale de după Primul Război Mondial. Ceea ce se clătina atunci era un secol de dominație mondială britanică și o anumită fază a acumulării capitaliste, cu ascensiunea, în culise, a dominației americane; ceea ce se aruncă în joc astăzi sînt deceniile de dominație americană a lumii și mai mult de 30 de ani de declin sub egida „consensului de la Washington”; și – de-o importanță capitală, a cărei motive au fost precizate mai sus – astăzi *nu există nicio putere succesoare* care să aștepte în culise. Acest „fapt” deschide orizontul unei lupte pentru reorganizarea

capitalului global și, de asemenea, pentru o nouă „luare cu asalt a raiului” de către dăsa muncitorească. Cea mai mare criză capitalistă de la 1929 încoace poate că doar pregătește cea mai mare revoltă a proletariatului de la 1919 încoace. Înfrîngerile de după înfrîngerea clasei muncitorești între 1914 și 1945 au fost necesare pentru a consolida noua eră americană; anii care vor veni vor aduce o luptă asemănătoare în care

miza va fi reamestecarea pachetului capitalist de cărți. În această nouă situație în care „hoții se ceartă”, o ruptură revoluționară ar putea să apară. Fie că această „criză financiară” din 2007–2008 va avea ca rezultat doar o „recesiune” mondială profundă, fie că ea va provoca o depresiune directă, bagajul ideologic al ultimilor 30 de ani a fost aruncat peste bord în cîteva luni de zile, de nu doar în cîteva zile. Totodată, bagajul ideologic utilizat pentru a ține sub control dăsa muncitoare din perioada precedentă – social-democrația, stalinismul, keynesianismul – a fost puternic slăbit în cadrul marilor organizații sociale care l-au îmbrățișat înainte (partidele socialiste, comuniste, laburiste, democrații americani, sindicatele). Cînd, în 1921, revoluția rusă și cea germană, împreună cu grevele de masă și insurecțiile dintr-o mulțime de alte țări au fost înfrînte, etatismului capitalist i se deschidea un viitor strălucit sub forma stalinismului, a fascismului și a New Deal. Dar acele „soluții”, precum toate soluțiile istorice reale, au avut nevoie de ani buni de orbecăire în întuneric, de lupte sectare între aspiranții la putere și, în cele din urmă (cum am arătat), de cel de al Doilea Război Mondial, pentru a putea desena contururile clare ale refacerii de după 1945. Mai mult, ele se bazau pe ideologii și instituții (în primul rînd mișcarea socialistă mondială) căroră, înainte de Primul Război Mondial, le-a luat mai multe decenii să se cristalizeze.

Astăzi, dimpotrivă, vedem burghezia occidentală, dezarmată de propria sa ideologie neoliberală, întorcîndu-se fulgerător la keynesianism,

injecționând sute de miliarde de dolari în sistemul bancar pentru a împiedica o prăbușire finală și ștergând praful de pe legi și puteri uitate deja acum 70 de ani – toate acestea pentru a-și impune măsurile ei de urgență. Și încă n-am văzut capătul acestora. În ultimul deceniu s-au ivit personalități de centru-stînga – Paul Krugman, George Soros, Jeffrey Sachs, Joseph Stiglitz – gata să fie arhitecții unui nou capitalism reformat. La mijlocul lui noiembrie, „grupul celor 20” (un G-8 lărgit) se va întâlni la Washington pentru a demara discuțiile despre un „un nou Bretton Woods”²⁷. Putem fi siguri că această întâlnire la vîrf va fi ținută minte la fel de puțin ca intens promovatele conferințe economice sau de pace din anii 1920 și 1930. Asemenea chestiuni rareori se rezolvă pe căi pașnice, la o masă a tratativilor – vezi cazul rachiunoaselor Runde Doha despre comerțul internațional (mai puțin importante, dar cel puțin la fel de conflictuale), înținzind de-a lungul anilor și terminîndu-se, de fiecare dată, cu un eșec. Putem fi relativ siguri că Statele Unite nu vor ceda ușor nici măcar un milimetru din prerogativele lor imperiale, acceptînd, să zicem, o diminuare a importanței dolarului, o soluționare cu sens a datoriei externe americane de 13 trilioane de dolari sau a problemei acțiunilor majoritare ale Americii în cadrul FMI și a Băncii Mondiale. Or, dacă niciuna dintre aceste lucruri nu se întîmplă, orice concesie făcută de Statele Unite va fi pur cosmetică. Pe lângă candidații de centru-stînga la reorganizarea capitalismului mondial, putem anticipa și o reparație a dreptei autoritare, propunînd adesea (așa cum s-a întîmplat cu fascismul în perioada interbelică) un program esențialmente identic cu acela al stîngii moderate, gata să-i sperie pe potențialii insurgenți și să-i transforme în „apărători ai democrației (burgheze)”.

Problemele reale cu care va trebui să se confrunte conferința amintită, probleme ce se vor epuiza în cadrul confruntărilor internaționale și al luptelor dintre clase din anii ce vor veni, vor aduce cel puțin diminuarea importanței simbolice a Statelor Unite, ceea ce ar reflecta atît declinul lor economic, cît și puterea economică în creștere a (înainte de toate) Asiei, mai ales a celei Orientale. Asia realiza 5% din PIB-ul mondial în anii 1960 (punînd pe moment între paranteze conținutul ideologic înșelător al „PIB”); astăzi acest procent a crescut la 35%. Într-un fel sau altul, capitaliștii asiatici vor insista asupra unei recunoașteri instituționale a acestei modificări.

Totuși, pentru această conferință și pentru cele din viitor, problema reală e aceea de a preveni implementarea programului schițat mai sus. Conștient sau inconștient, perimarea valorii (în sensul lui Marx) va fi adevăratul „musafir nepofit” pentru o reproducție viitoare lărgită a umanității. Conferințe precum aceasta și cele din viitor care îi vor semăna, înainte, în timpul și după insurecțiile clasei muncitoare și confruntările internaționale (împreună chiar cu formele lor mixte, cum a fost revoluția spaniolă din 1936–1939), vor avea ca temă principală reorganizarea sistemului mondial, împărțind cărți noi jucătorilor noi și impunînd proletariatului global un nou sistem de „relații de muncă”. Problema va fi aceea de a sili acumularea să se înghesuie în baza unei rate adecvate a profitului, satisfăcătoare pentru capitalul mondial, așa cum a procedat mai mult sau mai puțin constant sistemul încă din anii 1960, fără însă ca să-și găsească un echilibru (ceea ce demonstrasem înainte).

Sarcina noastră e aceea de a face totul ca, în această reorganizare, clasa capitalistă să eșueze – victoria lor ar avea loc, oricum, în detrimentul nostru. *Hic Rhodus hic salta!* lată roza, să dansăm deci! Tovarăși, istoria ne-a oferit o șansă care, dacă o ratăm, nu va mai veni încă o dată în timpul vieților

noastre. Acum nouăzeci de ani, Rosa Luxemburg spunea: „Revoluția zice: am fost, sînt, voi fi”. Acel viitor e încă al nostru – pentru a-l îndeplini sau pentru a-l sfîlci.

Traducere de Alexandru Polgár

Note:

1. Unii au susținut că o asemenea criză ar fi avut loc în 1907 în Statele Unite, dar pînă la o investigație a acestei probleme mă văd nevoit să-mi țin în rezervă judecata.
2. Noland, un hayekian influențat și de Hyman Minsky, care a fost, la rîndul lui, un keynesian de stînga, a dezvoltat acest concept în anii 1990 pentru a descrie ascensiunea „finanțelor trizitate” [*securitized finance*] (cf. infra), care vor fi apărut după moartea lui Minsky. În viziunea lui Noland, „finanțele trizitate” au dat băncilor posibilitatea de a face pachet și de a vinde fluxuri de venit (cum ar fi plățile ipotecilor) sub forma unor obligațiuni extravagante, cu un coeficient AAA etc., care puteau fi făcute pachet și apoi vîndute la rîndul lor. Asta a depășit vechea concepție de „secol al XX-lea” despre procesul bancar ca unul bazat pe depozite și împrumuturi, creînd practic o posibilitate infinită de a construi un sistem piramidal tot mai mare al datorțiilor, care erau păstrate apoi „în afara bilanțurilor contabile” și esențialmente nereglementate. Acesta este edificiul care a fost „dezmembrat” în mod brutal în lunile din urmă.
3. Cf. opera lui Seymour Melman. Melman, în timp ce se ferește de cadrul analitic marxist, analizează stagnarea și deformarea economiei americane după 1945 în lucrări precum *Our Depleted Society* [Societatea noastră ajunsă la capătul resurselor, 1965] și *Profits Without Production* [Profituri fără producție, 1982].
4. „Capitalizare” înseamnă valorizarea unui activ (acțiune, obligațiune, bun imobiliar) în termenii fluxului de numerar anticipat și ai profitului relativ la rata generală acceptată a profitului într-o anumită perioadă. Cînd rata generală a profitului e de 5%, o acțiune de 100 de dolari cu o dobîndă de 5% „valorează” 100 de dolari.
5. Mulțumesc unui prieten cu o lungă experiență profesională la Silicon Valley pentru următorul ghîd legat de capitalizare și de tehnodeprecieri: „În mod concret, asta înseamnă că atunci cînd capitaliștii încep un nou proiect, ei estimează fluxul de numerar viitor generat de proiectul respectiv și <reduc> fluxurile la valoarea lor din prezent. Apoi emit acțiuni și alte forme de titluri de proprietate pe anumite segmente din acea valoare estimativă din prezent, pentru a finanța proiectul însuși. Chiar dacă proiectul trebuie finanțat din dividende, i.e. banii gheață din banca firmei, capitalistul va face un calcul asemănător pentru a decide între potențialele proiecte de investiție sau, de pildă, dacă ar fi mai bine să întorcă banii gheață proprietarului firmei. Pentru a da un exemplu: în urmă cu cîțiva ani, o mare companie care se ocupa de semiconductoare a împrumutat mai multe miliarde de dolari de la un consorțiu bancar pentru a construi o fabrică de produs cipuri pentru computere, bazîndu-se pe estimarea sa de atunci a valorii proiectului propus. Dar pe parcursul celor cîteva luni pe care le-a luat terminarea fabricii, aceasta a devenit relativ lipsită de valoare. De ce? Pentru că o firmă concurentă a dezvoltat o nouă tehnologie care i-a permis să producă un cip și mai performant într-un mod mai ieftin. Valoarea fabricii primei companii a devenit cu totul fictivă în termenii capitaliștii. Prima companie și-a vîndut fabrica drept deșeu, chiar dacă echipamentul dinăuntru n-a fost folosit niciodată”.
6. Mai multe despre acest subiect, cf. textele despre capitalul fictiv de pe situl internet *Break Their Haughty Power* [Să le zdrobim puterea plină de trufie] la <http://home.earthlink.net/~Irgoldner>, mai ales „Fictitious Capital for Beginners” [Capitalul fictiv pentru începători, 2007], „Once Again, On Fictitious Capital” [Din nou despre capitalul fictiv, 2003] și „Remaking of the American Working Class” [Reconstruirea clasei muncitorești americane, 1999].
7. Iarăși, vezi situl internet BTHP.
8. Pentru această referință la chestiuni monetare internaționale și pentru cele ce vor urma, am face bine să ne aducem aminte de formularea lui Marx din secțiunea care deschide volumul I al *Capitalului* (1976, ediția Penguin, republicată în 1990): „Abia pe piața mondială banul ajunge să funcționeze pentru prima oară pe deplin ca marfă, a cărei formă naturală este, de asemenea, forma nemijlocit socială a realizării muncii omenești în abstract” (p. 240–241).
9. Penn Central a fost cotată o acțiune tip „fișă albastră” [*blue chip*], aducînd dividende de prima mînă pînă aproape de falimentul ei.
10. Astăzi, în noiembrie 2008, criza se extinde din nou asupra lichidităților corporațiilor, iar asta în pofida faptului că multe firme au strîns o mulțime de bani gheață în anii din

- urmă. Firmele mici și mijlocii, împreună cu unele mari, au dificultăți tot mai mari în a împrumuta pentru ținte pe termen scurt, intrând în imposibilitatea de a-și transforma valorile în lichidități încă din perioada când sînt încă solvabile.
11. Sistemul Bretton Woods, aflat în vigoare între 1944 și 1971–1973, a asigurat rate de schimb fixe între toate țările majore, rate ancorate, desigur, în dolarul american, cu dolarul fixat la 35\$ pe uncia de aur. Băncile centrale din afara Statelor Unite au acumulat, drept rezerve, aur și dolari, deoarece dolarul era considerat „la fel de bun ca aurul”. Povestea complicată a descompunerii acestui aranjament a fost spusă de multe ori, dar esențialul a fost decizia unilaterală a Statelor Unite în august 1971 de a desface raportul dolar-aur și de a crea un etalon monetar făcut doar din hîrtie. Ratele fixe au fost abandonate în martie 1973 și n-au mai fost restabilite; lumea a trecut prin cea mai profundă depresiune (pentru acea vreme) în 1974-1975.
 12. Iarăși, *Capitalul*, vol. I (ediția din 1976), pp. 240–241.
 13. Propunerea 13 din 1978, alimentată de populismul neoconservator împotriva impozitelor; a trecut cu succes și a limitat impozitele pe avere în California; în treizeci de ani, școlile de stat din California au trecut de pe primul pe ultimul loc în Statele Unite.
 14. Curentului operaist din cadrul marxismului îi place să prezinte luptele muncitorilor din 1965–1977 (oricum le-am data) ca fiind „cauza” principală a crizei din anii 1970. Aș susține tocmai opusul acestei afirmații, și anume că majoritatea luptelor muncitorești din acea perioadă au fost mai curînd un răspuns la condițiile de austeritate accelerate. M-ar interesa să aud opinia oricărui operaist rămas despre unde anume situează ei insurecția muncitorească în cadrul prăbușirii actuale.
 15. R. Taggart Murphy, *The Weight of the Yen* [Greutatea yenului], 1996.
 16. O „achiziție prin împrumut” [*leveraged buyout*] înseamnă obținerea controlului asupra unei corporații prin bani împrumutați, iar apoi a împrumuta și mai mulți bani, pentru a silii compania la diverse măsuri de raționalizare prin care să-și poată plăti datoriile; ceea ce a avut ca efect numeroase închideri de întreprinderi și reduceri de personal în timp ce investitorii extrăgeau „valoare” din compania pe care o revindeau ulterior; după cîțiva ani, cu un profit uriaș. Un exemplu clasic al capitalului fictiv la lucru, unde creditele fac profit prin distrugere, și nu prin investițiile pe termen lung din fazele timpurii ale capitalismului.
 17. Istoria clasei muncitorești americane în acești ani a fost, în principal, o listă lungă de înfrîngeri: controlorii de trafic aerian (1981), șoferii de autobuze Greyhound (1983), muncitorii din industria cuprului de la Phelps-Dodge (1984), muncitorii din fabrica de conserve P-9 (1986), muncitorii din industria hîrtiei din Jay, Maine (1987–1988). Rezultate și mai incerte caracterizează greva minerilor din 1989 (Pittston, Virginia) și greva din 1990 a angajaților New York Daily News.
 18. Esențialul exigențelor impuse Coreei de FMI (și de Trezoreria Statelor Unite) conținea deschiderea piețelor interne pentru achiziții străine, prelungind astfel modelul „achizițiilor prin împrumuturi”.
 19. O schemă Ponzi înseamnă o acumulare piramidală de datorii, făcută posibilă de plata unor beneficii excepționale creditorilor inițiali, pentru a atrage și mai mulți creditori, primele plăți fiind făcute întotdeauna din bani rezultați din noi împrumuturi, și, în final, inevitabila prăbușire atunci cînd datoriile scadente sînt cu mult mai mari decît banii gheață care intră.
 20. Nu demult un bancher a fost citat spunînd: „Ceea ce am crezut că este «un zid de lichidități» s-a dovedit a fi doar «un zid de împrumuturi speculative»”.
 21. „Clasă muncitorească productivă” desemnează aici acei muncitori care produc bunurile din departamentul I și din departamentul II, care *continuă* circuitul capitalist ca mijloace de producție și mijloace de consum lărgite pentru aceiași muncitori, spre deosebire de mărfurile (enumerare mai înainte) care sînt consumate neproductiv. A se vedea, din nou, Marx, *Capitalul*, vol. I (1976), pp. 726–727.
 22. În cadrul prezentării în contrast a perioadei 1815–1915 și a celei care i-a urmat, trebuie ținute totuși minte numeroasele războaie coloniale de dimensiuni mai mici, care s-au dat între 1815 și 1914, pentru a consolida imperiile, împreună cu Războiul din Crimeea și războaiele japoneze împotriva Chinei și Rusiei. De asemenea, nu trebuie să uităm nici de imensele masacre și distrugerii care au avut loc pe parcursul Revoltei Taiping din China între anii 1840 și 1860. Cf. Sandra Halperin, *War and Social Change in Modern Europe* [Război și schimbare socială în Europa modernă], 2004.
 23. Cf. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard* [Marea tablă de șah, 1997] pentru formularea *in nuce* a acestei strategii de a întîrzi declinul imperial.
 24. Productivitatea a continuat să crească în lumea capitalistă avansată cu începere de la sfîrșitul boomului postbelic, deși nu la fel de rapid ca înainte. Productivitatea crește pentru capital, nu pentru societate; dacă o productivitate sporită nu aduce beneficii capitalului, ea nu va avea loc.
 25. Despre fenomenul declinului, cf. cartea mea *Vanguard of Retrogression* [Avangarda regresului, 2001].
 26. Cf. articolul meu „Production or Reproduction” [Producție sau reproducție] pe situl internet *Break Their Haughty Power*, respectiv „Against A Reductionist Reading of Capital In The Left Milieu, And

Elsewhere” [Împotriva unei lecturi reducționiste a *Capitalului* în cadrul stîngii și în alte părți], tot acolo.

27. „G-8” (G7 plus Rusia) lărgit va include nou-veniți precum Peru, Brazilia, India, China, Africa de Sud, Mexic și Turcia. Acest „nou Bretton Woods” n-ar trebui confundat cu (din fericire) deja defunctul „Bretton Woods II”, prin care cineva și-a imaginat că lumea va tolera la nesfîrșit inundația de dolari veniți din deficitele balanței de plăți americane. În ultimele paisprezece luni, „Bretton Woods II” a fost „decuplat” și expus în muzeul ideologiilor capitaliste.

